

BÖDŐK GERGELY

A „proletárforradalom hűséges katonái” vagy „közönséges haramiák”?

Kik voltak a „Lenin-fiúk”?

„Engem az elfogatás után zöld tolvajautón a hajnali derengésben a Parlament miniszteri feljárata elé vittek. Nyílt az ajtó: tíz zsákmányleső, ugrásra kész, borzalmas alak áll a lépcső sárosra taposott bíborszőnyegén – részint klasszikus fekete bőrkabátos és bőrnadrágos Lenin-fiúk (egy kézigránát elől a mellszijba fűzve, két másik oldalt, a csipő fölé, részint rongyos állig fegyveres civil csirkefogók. Mily gyorsak a késvillanású szemek! Nézik, latolják az érkező »árut«, a »feldolgozandó anyagot«; egyik röhögve teszi vállamra a kezét, no most! – levisznek a pincébe? Jól tudom, ott vannak a mennyezetig vérrel frecskelt kínzókamrák, ott nyúznak, csonkítanak, akasztanak, ott kötik ki melegítő csövön átvett kötélre nyolc óra hosszát a vallatandókat, s ütik a vértelen arcát, testét bikacsökkal, bottal, vizes kötéllel (ez a legfájdalmasabb) és kaucsukbuzogánnyal. De vannak ott aztán apró szögecskék is, melyeket Borisék, Ozserovicsék és Iczigovicsék fortélyos ügyességgel tudnak a »vizsgálati foglyok« körme alá verni, ott van tán az a Szamuelly-pátenssel jelzett két acélcsápú buzogány is, melylyel egyszerre lehet kiszúrni a makacs burzsujnak mind a két szemét...”¹

Így elevenítette fel Pekár Gyula, országgyűlési képviselő, a Friedrich-kormány vallás- és közoktatásügyi államtitkára, majd tárca nélküli minisztere a Magyarországi Tanácsköztársaság

¹ A magyar kommün borzalmaiból. II. *Esztergom és Vidéke*, 1919. szeptember 6. 1.

időszaka alatti letartóztatásának történetét. A szövegben szereplő – a korszakban szinte gyűjtőfogalomként használt – „Lenin-fiúk” voltak azok, akik a diktatúra egyik karhatalmi alakulataként általános félelmet és rettegést váltottak ki a lakosság széles köréből. A Tanácsköztársaság augusztus eleji bukását követően a proletárdiktatúra legfőbb vezetőihez hasonlóan, a különböző fegyveres csoportok tagjai is igyekeztek külföldre menekülni vagy idehaza láthatatlanná válni és „felszívódni”. Azokra, akiket mégis elfogtak, általában rövid bírósági procedúrát követő hosszabb-rövidebb börtönbüntetés, néhány esetben pedig halálos ítélet és kivégzés várt.

Az 1919. március 21-én, Budapesten kikiáltott Magyarországi Tanácsköztársaság orosz-bolsevik típusú politikai berendezkedést, államvezetést és hatalomtechnikai gyakorlatot vezetett be, és létrejött az újkori magyar történelem legradikálisabb politikai fordulatának számít. A proletárdiktatúra az állami berendezkedés, a társadalmi és gazdasági lét, valamint a kulturális szféra területén egyaránt gyökeres változásokat hozott. A kormányt a Garbai Sándor vezette Forradalmi Kormányzótanács váltotta fel, az új miniszterek pedig népbiztosoknak nevezték magukat. Az irányítás kezdettől fogva az egykori kolozsvári újságíró és pénztári tisztviselő, Kun Béla kezében volt, aki a Kommun bukásáig a mindvégig kulcspozíciónak számító külügyi népbiztosi posztot töltötte be.

A kommunista rendszer március 26-án új karhatalmi szervezet állított fel: a korábbi csendőrséget és rendőrséget felváltó Vörös Őrséget, amelyet közvetlenül a Belügyi Népbiztosság alá rendelték. Tagjai többnyire frontot járt, a Monarchia hadseregében szocializálódott katonák és a régi rendfenntartó szervek csendőrei és rendőrei voltak, valamint besorozott munkások, akiket – ha erre szükség volt – a Vörös Hadseregbe is áthelyezhettek. A régi karhatalmista tagság túlsúlya miatt a testület lojalitása és „használhatósága” joggal volt megkérdőjelezhető. A fegyveres szervezet mellé ezért még ugyanebben a hónapban újabb alakulatokat hoztak létre. A fővárosban és az ország nagyobb városaiban így megszervezett terrorcsapatok közül – már a Tanácsköztársaság alatt is – azok a fővárosban „tevékeny-

kedő” és Budapestről az ellenforradalom vidéki helyszíneinek „pacifikálására” ki-kiküldött csoportok váltak lehirhedtebbé, amelyeket Cserny József, Szamuely Tibor és Korvin Ottó vezettek. Az általuk végrehajtott gyilkosságokat, kínzásokat és fosztogatásokat szokták *vörösterro*rként emlegetni.

A 20. századi magyar történelem más eseményeihez vagy szereplőihez hasonlóan a Tanácsköztársaság emlékezete is szorosan függött a korszakonként eltérő hivatalos történetírás „elvárt” értelmezési sémáitól. Ezért attól függően, hogy az adott „emlékező” hogyan viszonyult magához a proletárdiktatúrához, a Tanácsköztársaság terrorista jellegű fegyveres alakulatainak – köztük a Lenin-fiúk tevékenységének – értékelése is széles skálán mozgott. Ez a változó „perspektíva” eredményezte a szélsőségesen negatív, vagy ellenkezőleg, a kritikátlanul pozitív értékeléseket. Tanulmányomban egyfelől arra a kérdésre keresem a választ, hogyan alakult ez az emlékezet a diktatúra bukásától a közelmúltig, s milyen, egymást felváltó értelmezések születtek. A visszaemlékezések, naplók, propagandaanyagok, brosrák és a mindinkább szakszerűsödő történeti munkák értékeitelének bemutatását követően a paramilitáris alakulatok működéséről zajló diskurzushoz a magunk részéről a Budapest Főváros Levéltárában őrzött – döntően 1919–1922 közötti – büntetőperes iratok elemzésével szeretnénk hozzájárulni.

Emigrációs képek

A magyarországi forradalmakról az események után megjelent első összefoglalások nem történeti szakmunkák, hanem visszaemlékezések voltak, és az országból 1919-ben elmenekült egykori forradalmi vezetőktől származtak. A változás utáni kényszerű magyarázatkeresés mellett ezekben – aligha függetlenül a bukás tényétől – a tanácsrendszer árnyoldalaira és az erőszakos akciók elkövetőire is többször kitértek. Jászi Oszkár, a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekért felelős minisztere, 1920 novemberében, Bécsben megjelent könyvében (*Magyar kálvária – magyar feltámadás*) bírálta ugyan a Tanácsköztársaságot

szervezetlensége és a proletárdiktatúra erőszakos módszereinek alkalmazása miatt, a vörösteror és az erőszak elkövetőiről nem tett konkrét említést.² Nem spórolt a kritikával a Berinkey-kormány kereskedelemügyi minisztere, a szociáldemokrata Garami Ernő sem, akinek röviddel Jászié után, 1922-ben jelent meg a visszaemlékezése (*Forrongó Magyarország*). Garami álláspontja szerint a Tanácsköztársaság bukása szükségszerű volt, mert a kommün az országot csak a „legszélsőbb terror segítségével” és „gazdasági amatőrizmussal” tudta működtetni.³ A Vörös Hadsereg volt főparancsnoka, a szintén szociáldemokrata Böhm Vilmos már külön fejezetet szentelt memoárjában a Tanácsköztársaság „forradalmi terrorjának” és a „Cserny-csoport” működésének. A *Két forradalom tüzeiben* című – először 1923-ban megjelent – kötetben a „féktelen elemek garázdálkodása”, a „barbár” túszszedő akciók és Szamuely Tibor „vérgőzös” rögtönítelő törvényszékének működése is szerepelt. A „Cserny-csoport” tagjai – olvashatjuk – „minden forradalmi törvény ellenére bírásokodó és törvénykező jogokat arrogáltak maguknak”. Visszaemlékezésében a terrorista csoportok „zabolátlan, fegyelmezetlen, semmiféle forradalmi tekintélyt el nem ismerő”, „közveszélyes alakulatokként” jelentek meg, akik „féktelenkedéseikkel” „számtalan önkényeskedést” követtek el, és ahol csak ellenforradalmat „szimatoltak” ott „embereket pusztítottak, akiknek semmiféle közülük nem volt semmiféle forradalomhoz”. Összességében – vonta meg Böhm a konklúziót – ezek a fegyveresek „lábbal tiporták a tanácsköztársaság törvényeit és rendelkezéseit. Egyetlen jogalapjuk volt: állig föl voltak fegyverkezve. Az ő tevékenységük: kohója volt az ellenforradalmi elégedetlenségnek; ha öntudatlanul is: szövetségesei voltak az ellenforradalmároknak... Sajnos csak a forradalom bukása után ismerhettük meg azoknak a bűntényeknek a legnagyobb részét, amelyeket Csernyék a forradalom ellen elkövettek.” Böhm a gyilkosságok legfőbb okának az első világháború mentális „örökségét” tartotta, mert, ahogy fogalmazott, a bűncse-

² JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás*. Magyar Hírlap könyvek, Budapest, 1989. 76–77. és 149.

³ GARAMI ERNŐ: *Forrongó Magyarország*. Pegazus, Leipzig–Wien, 1922. 59.

lekmények elkövetésének „elsősorban az a háborús mentalitás az oka, amely a négy és fél esztendőn keresztül a nagy tömegeket rendszeresen a barbarizmusra, az önkényeskedésekre, az emberi élet semmibebevételére nevelte”.⁴ A jelenségek rövid értelmezésén és leírásán túl arra vonatkozó információkat, hogy kikből álltak ezek a csoportok, Böhm nem közölte.

És hazaiak...

Az országban berendezkedő ellenforradalom „múltértelmezői” az 1919-es kommunista kísérletet a magyar történelem folytonosságában bekövetkező törésnek és „bolsevista rémuralomnak” tartották. Azok, akik ezzel ellentétes véleményen voltak, kényszerű hallgatásba burkolóztak, vagy véleményüket nem artikulálhatták. A Tanácsköztársaság kárvallottjai és az új rendszer szimpatizánsai szemében a terrorista karhatalmi alakulatok véreskező gyilkosok voltak.

1920. január végén jelent meg nyomtatásban a budapesti királyi ügyészség vezetőjének, Váry Albertnek vádbeszéde, ami az egyik leghírhedtebb terrorista csoport, a Cserny József és társai elleni perben hangozott el a budapesti törvényszéken, 1919. december 6-án. Az 1919. november 24-étől a december 19-i ítéletig tartó bűnvádi eljárást a közvélemény élénk érdeklődése kísérte,⁵ ezért is adhatta Váry öt nappal a halálos verdikt végrehajtását követően nyomdába záróbeszédét. A gyorsaságot az indokolta, hogy „az újjászületés napjaiban” a „helyes közszellem kialakításához” hozzájáruljon. Váry „őrült” „gonosztevőknek” és „fölfegyverzett kalandoroknak” minősítette az elkövetőket.

⁴ BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 2. kiad. Népszava, Budapest, 1946. 290–304.

⁵ Néhány újságcikk a perek tárgyalásairól, a Lenin-fiúk fogházáról, illetve Cserny József és társainak kivégzéséről: Cserny József és társai bűnpörének főtárgyalása. *Népszava*, 1919. november 25. 2–3.; A Lenin-fiúk második napja. *Pesti Napló*, 1919. november 26. 4.; A terroristák bűnpöre. *Budapesti Hírlap*, 1919. december 7. 5–6.; Látogatás a terroristáknál. *Tolnai világlapja*, 1919. október 11. 6–8.; Kivégezték a terroristákat. *Budapesti Hírlap*, 1919. december 19. 3.

Mint írta: „[a] közhatalmat egy fegyveres csoport ragadta magához, mely gonosz, pusztító fürgetegként száguldott keresztül minden közintézményünkön”, „betörték lakásainkba, felforgatták otthonainkat, elszedték értékeinket, megfosztottak tulajdonainktól, és ártatlan emberek tömeges börtönbe hurcolásával, kínzásával és legyilkolásával állandó rettegésben tartották életünket”. „[A] dologtalan, tudatlan, rosszindulatú, sokszor büntetett előéletű emberek [...] százával gyilkolták le minden ok nélkül, merő gyűlöletből és gonoszságból azokat, akik akár véletlenül, akár szándékosan útjukba kerültek”. A „közönséges haramiák”, a „gyilkolásra kész terrorcsoport” voltak „a bolsevista kalandorok kezében az a gyilkos, mely gyilkolásra mindig készen állt”. A félszáz oldalas szövegben közel harminc terroristacsoport szerepel, s közülük is kiemelkednek a Szamuely Tiborhoz köthető „hőhérkülönítmények” és a Cserny Józsefhez tartozó különböző „politikai terrorcsoportok”, illetőleg véres akcióik.⁶ Váry az indulatoktól átítatott, erős érzelmi töltésű írásában több terrorista vallomásából is idézett. Ezekből az olvasók megtudhatták, hogy a változó összetételű Cserny-csoport volt a „Lenin-fiúk csapata”, amelybe „csak megbízható kommunisták,

⁶ Az említett terrorcsoportok a szövegben való előfordulás sorrendjében: 1. Cserny-csoport, 2. Trefort-utcai különítmény, 3. az átszervezést követően a Belügyi Népbiztosság V-ik nyomozó alosztálya, 4. Bandl-féle II. kerületi vörösőrparancsnokság, 5. Gombos-féle győri terrorista csoport, 6. Fabik Károly-féle székesfehérvári csoport, 7. Cserny-féle Mozdony utcai terrorcsoport, 8. Szamuely „hőhércsapata”, 9. a Vörös hadsereg különvonaton közlekedő, Szamuely parancsnoksága alatt működő rögtönítélő törvényszékének karhatalmi különítménye, 10. a Cserny embereiből álló Kun Béla-testőrség, 11. a Dögei Imre parancsnoksága alatti „fix őrség”, 12. debreceni csapat, 13. Pervanger-féle veszprémi csoport, 14. jászkiséri bihari ezred, 15. püspökladányi terrorcsoport, 16. balassagyarmati terrorcsoport, 17. nagykanizsai terrorcsoport, 18. Grega-különítmény, 19. az ebből szervezett Kondor-zászlóalj, 20. Jakab-féle különítmény, 21. Erdélyi Sándor rohamzászlóalj, 22. Molnár-féle kispesti különítmény, 23. Falk Miksa utcai tengerészdandár karhatalmi különítménye, 24. a IX. kerületi katona- és munkástanácsok terrornyomozó különítménye, 25. a 32. ezred „állítólagos” különítménye, 26. a kelenföldi Bebelaktanyában levő Internacionálé ezred terrorcsoportja, 27. a IV. kerületi munkástanács terrorcsoportja, 28. Tormássy-féle zászlóalj, a 29. Petzkay-zászlóalj. Különösen a fővárosi csoportok között voltak átszervezések, de létrejöttek új alakulatok is, vagy beolvasztottak kisebbeket nagyobb csoportokba. Ebből adódóan a személyi állományban gyakran történtek „átjárások” és cserék.

erős fizikumú s elszánt emberek vétettek föl, lehetőleg barna szemű s hajúak, mert ezek Cserny előadása szerint vérengzőb-
bek és elszántabbak, mint a kék szeműek és a szőkék.”⁷

Váry vádbeszédének megjelenését már 1920 februárjában követte a főtárgyalást elnöklő Stocker Antal kúriai bíró ítéletének kiadása. Az újabb dokumentum nyilvánosságra hozását – annak előszava szerint – az célozta, hogy „a hatalom gyilkos eszközeiként” működő és „rablógyilkosság végrehajtására szerveződött” terroristák emlékét „megszabadítsa” a kivégzésük óta született legendáktól és „glóriától”. Éppen ezért fontos, fogalmazott Stocker, hogy „a leghitelesebb adatok, valamint a bírói ítélet és megokolása közzétételével levegye a hályogot a tévelygők szeméről s reámutasson arra, hogy »a nemzetnek 14 vértanúi« vért szomjazó fenevadak, közártalmú gonosztevők, közönséges gyilkosok voltak, nem pedig a népdalok hősei, avagy az eszmének dicsfényű mártírjai”. Ítéletében a Tanácsköztársaságot „rossz álmoként” definiálta, a terrorcsapatok létrejöttét és tagjainak motiváltságát pedig azok féktelen agresszivitására vezette vissza. Sommás értékítéletektől sem mentes szövegében Kun Béla megbízásából a „vad természetű” „terrorvezér”, Cserny József, „kétszáz mindenre kész, elszánt legényt toborzott össze önkéntes jelentkezés alapján... ezeket talpig felfegyverezte, ölésre, gyilkolásra állandóan kész állapotban tartotta, a felvételkor kitanította őket, hogy egy kis burzsujvértől nem kell megijedni. Valóságos felvételi vizsgát állottak ki arra nézve, hogy a gonoszságnak a legteljesebb elszántságával rendelkeznek, semmi sem szent előttük, ha kívánják tőlük, a saját apjukat és anyjukat is képesek legyilkolni.” A csoportok tagjai „a legnagyobb lelki nyugalommal ölték le a nekik nem tetsző békés polgárokat, rabolták ki őket, s ezzel kivívták a »félelmetes és rettenetes« jelzőket csapataik számára”. Stocker Antal ítélete a 4039/1919-es számú miniszterelnöki rendelettel⁸ szabályozott gyorsított bűnvádi

⁷ VÁRY Albert: *Vádbeszéd gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai bűnügyében*. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, Budapest, 1920. 6–9., 16–18.

⁸ Az ún. gyorsított bűnvádi perrendtartást a Friedrich-kormány 1919. augusztus 19-én kiadott 4038/1919-es és a 4039/1919-es miniszterelnöki rendelete vezette be. Ezen alapultak a Tanácsköztársaság vezetőivel, a terrorista

eljáráson alapult. Erre alapozva a huszonhat vádlott közül tizenegy főt halálra, egyet pedig életfogytiglanra ítelt. Tizenegy vádlottat pedig fél évtől tizenkét évig terjedő börtönbüntetéssel (átlagosan 4,3 éves) és egytől tíz évig terjedő, különböző időtartamú (átlagosan 5 éves) hivatalvesztéssel sújtott. Az ítélet indoklása szerint a terrorcsapatok a „rémuralom” „terrorisztikus eszközeként” működtek, amelynek tagjai „hideg számítással, az uralomvágy ösztönözte megfontolással, a kegyetlen szíveknek mindenre kész elszántságával tömeggyilkolásra és rablásra” szervezkedtek. Az ellenforradalmi megmozdulások elfojtásának indoka valójában csak „mint szemfényvesztő háttér, a gonosz akarat és szándék palástolására szolgált, s miként a példák mutatják, a bestialitás szülte higgadt tervszerűséggel végezte is öldöklő munkáját a sors által eléjük sodort és az ő útjukba álló egyénekkal szemben”. Az ítéletben rövid életrajzi adatok is szerepeltek az elkövetők életkoráról, származásáról, lakhelyéről, vallásáról, vagyoni helyzetéről, de az írni-olvasni tudó képességükről és háborús fronttapasztalatukról is.⁹ Váry Albert és Stocker Antal könyvének megjelenéséről több fővárosi lap is beszámolt. Az olvasókat tájékoztató rövid „behangozók” már hangütésükben tükrözték a kormányzat álláspontját a történelekről, így ezek a közvélemény befolyásolására is szolgáltak.¹⁰

csoportok tagjaival vagy a proletárdiktatúra alatt „kompromittálódott” funkcionáriusokkal szembeni perek. A gyorsított bünvádi eljárás kriminalizálta a Tanácsköztársaság alatt történeteket: a földbirtok-szocializálást rablásnak, a forradalmi törvényszékek halálos ítéleteit gyilkosságra való felbujtásnak, a végrehajtott halálos ítéleteket pedig gyilkosságnak, azaz közönséges bűncselekménynek minősítette. Ráadásul vádemeléssel bárkit letartóztathattak, és nem rögzítették az előzetes letartóztatás határát sem; az állam- és társadalmi rend „erőszakos felforgatóival szemben” pedig lehetővé tették a rögtönbíráskodás bevezetését is. A rendelet értelmében a korábbi esküdtbíróóságok helyett az eljárást egy elnökből és négy ítélőbíróból álló – ötfős – tanács folytatta le, az ítélettel szemben pedig nem volt lehetőség fellebbezni. A jogszabály alapján gyanúsítottak száma több ezerre – Váry Albert szerint 8000–10 000-re – tehető.

⁹ STOCKER Antal: *A nagy per. Cserny József és terrorista társainak bűnügye*. A Magyar Országos Véderő Egylet, Budapest, 1920. 3–4., 6., 15–36., 38–39.

¹⁰ Váry könyvének megjelenéséről lásd: Váry főállamügyész vádbeszéde. *Budapesti Hírlap*, 1920. január 14. 3.; *A Budapesti Hírlap* 1920. február 24-i számában (8.) pedig ezt olvashatjuk: Stocker Antal „ki a jogászvilág egyik leg-

A legnagyobb fővárosi és vidéki lapok rendszeresen beszámoltak az elfogott és augusztustól fogházban ülő „Lenin-fiúk” gyilkosságairól is. Ezekben a cikkekben és riportokban az elmarasztaló értékítéletek és dühödt minősítések általánosak voltak, nem ritkán az elkövetők legelemibb emberi tulajdonságait is megkérdőjelezve. Ez utóbbit a *Budapesti Hírlap* egyik 1919. októberi cikke azzal indokolta, hogy a „magyar bolsevik forradalomnak” „egyetlen alakja sincs, akinek erkölcsi színvonalára fölül emelkednék egy haramia erkölcsi színvonalán”.¹¹ Kivételes eset, ha a kíméletlen kritikus legalább értelmezni próbálta a közelmúlt véres eseményeit. Ennek kísérletéig jutott a *Budapesti Közlöny* 1919. augusztus 14-én megjelent „A »Lenin-fiúk«” című publicisztika szerzője. Az aláírás nélküli cikk a „Kik voltak és honnan jöttek? Micsoda elemi erő forgatta föl a magyar lelket, hogy ezek a rémemberek alakultak belőlük?” – kérdésre kereste a választ. Amíg Böhm végső soron az első világháborús öldöklésre vezette vissza a terrorisztikus események elkövetőinek motivációit, addig az újságcikk szerint a bolsevik propagandát terhelte felelősség. A nagyrészt tengerészkatonaiból álló „Lenin-fiúkat” ugyanis az ismeretlen szerző alapvetően „bátor, elszánt, derék magyar” fiúknak írta le, „akik a nagy kék vízről jöttek haza védeni a magyar határokat. Ha Kossuth Lajos fogadja őket, vörös sapkások lesznek, ha Rákóczi Ferenc bontja ki előttük a Szűzmáriás lobogót, a fejedelem gránátosaivá esküsznek. Kossuth és Rákóczi helyett azonban Pogány József fogadta őket, aki teli marokkal hintette közéjük a mérget, és rablónak aljasította őket. Széttűllöttek a derék tengerészek, ru-

kiválóbb és legérdemesebb alakja, nagy szolgálatot tett ezzel a munkájával a közérdeknek, mert ez a könyv éppen úgy, mint Váry főállamügyész szintén nyomtatásban megjelent hatalmas vádbeszéde, a legmeggyőzőbb és leghitelesebb dokumentuma annak, hogy Kun Bélának vérengző terroristái közönséges gonosztevők voltak, kik százszorosan rászolgáltak a bitóra.” – Stocker Antal könyvéről a magyar történettudomány vezető folyóiratának, a *Századoknak* a hasábjain is elismerő kritika jelent meg, amelynek „x” aláírással jelölt szerzője kiemelte: a terroristák elleni perekről szóló korabeli semmitmondó tudósítások helyett az olvasók végre nemcsak az ítéletet és annak indoklását, de a per során elhangzott legfontosabb vallomásokot is megismerhetik. (*Századok*, 1920. január–március. 285–287.)

¹¹ Bűn és bűnhődés. *Budapesti Hírlap*, 1919. október 16. 3.

hájukat söpredék húzta föl. Akik néhányan megmaradtak, a Pogány–Kun–Szamuely-rendszeren keresztül Lenin-fiúvá aljasodtak”. A Cserny-féle terroristák számát a cikk a proletárdiktatúra kezdetekor 200 főre tette. Vezetőjük, Cserny József, büntetett előéletű, de „jó svádájú” legényként jelenik meg, aki „a legénység közül értelmességével és akaraterejével” tűnt ki. A köréje sereglett „városligeti hintáslegények” és betörők segítségével a „bomlás” időszakában egyik betörést a másik után hajtotta végre. Cserny mellett a legnagyobb felelősséget a szerző a „fanatikus, kegyetlen, degenerált” Korvin Ottónak és az utóbbival „valóságos mellékkormányként működő” Szamuely Tibornak tulajdonította. A terrorfiúk összlétszámát a szöveg 600 főre taksálta. Ahogy fogalmazott: „hatszáz rablógyilkos, akiknél rettentőbb bűnösök még nem voltak a magyar igazságszolgáltatás kezén”.¹²

A Tanácsköztársaság kárvallottjai, és akik az akkor lezajlott változásoktól idegenkedtek, mielőbbi felelősségre vonást és „történelmi” igazságszolgáltatást sürgettek. A terrorfiúk és a Tanácsköztársaság elfogott funkcionáriusai ellen 1919 őszétől induló perekről a fővárosi lapok – általában tárgyalási naponkénti bontásban – rendszeresen beszámoltak. Különösen nagy visszhangja volt Cserny József és a hozzá kötődő tizenhárom terrorista 1919. december 18-i kivégzésének, amelyet a nagyfokú érdeklődés miatt kirendelt karhatalommal biztosítottak.¹³

Az ellenforradalmi rendszer szellemében fogant munkák közül is kiemelkedik Bizony Lászlóé, aki „Kun Béla és Szamuely Tibor véres uralmáról” és a „Lenin-fiúk hóhérmunkájáról” értekezett. Kötetében a Lenin-fiúk „a spanyol inkvizíció feltámasztóiként” és „rovottmúltú, büntetett előéletű emberek, katona-

¹² „A Lenin-fiúk”. *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 14. 3.

¹³ Az eseményt övező komoly érdeklődésről az egyik fővárosi lap így számolt be: „Már reggel 7 óra tájban nagy mozgalom volt a Margit-körúti fogház tájékán. Ekkor érkeztek meg a hivatalos személyek, majd nagy csoportokban özönlöttek a fogház felé azok, akik az államügyészségtől a kivégzéshez belépőjegyet kaptak. Künn a fogház utcai frontján csendőr- és rendőrkülönítmények tartották fenn a rendet és mindenkit csak a legszigorúbb igazoltatás után bocsátottak be a fogház udvarára.” (Kivégezték a terroristákat. *Budapesti Hírlap*, 1919. december 19. 3.)

szökevények, csavargók, betörők és rablógyilkosok” csoportjaként jelennek meg, akik „valamennyien terroristának nevezték magukat, és ez az elnevezés rajtuk is ragadt”.¹⁴ Már címében is a „terror” emelte ki a riporter, Tarján Vilmos eredetileg újságcikkeknek szánt füzetében. Ebben Cserny József a „rémuralom egyik legrettegettebb hóhérja”, a köréje sereglett Lenin-fiúk pedig csupa „szemét” és „moslék” alakok voltak.¹⁵ Hangütését és alapbeállítódását tekintve e naplók közé sorolható a *Felvidéki Kultúra* című hetilap szerkesztőjének, Pesthy Jenőnek beszédes című munkája is: *A bolsevizmus rémnapjai*.¹⁶

1920 végén jelent meg magyarul a *Corriera della Sera* munkatársának, Arnaldo Fraccarollinak az élménybeszámolója. A tárcaszerűen írt „pillanatfelvételek” között a korabeli fővárosi hangulatról és a Kun Bélával való találkozásról is olvashatunk, de találunk olyan korabeli jelentéseket is, amelyek a Lenin-fiúk vérengzéseiről tájékoztatnak.¹⁷

A naplók és naplójegyzetek sorát a Népköztársaság és a Tanácsköztársaság alatti – meggyilkolt vagy túszként fogva tartott – áldozatokat összesítő albumok követték.¹⁸ 1922-ben jelent meg a Cserny József és társai ellen korábban a vádat képviselő

¹⁴ BIZONY László: *A magyarországi bolsevizmus 133 napja. Kun Béla és Szamuely Tibor véres uralma*. Verlag Waldheim–Eberle A. G., Leipzig–Wien, 1919. Idézet: 55–56. Külföldi kiadásai: Ladislaus BIZONY: *133 Tage Ungarischer Bolschewismus*. Verlag Waldheim–Eberle A. G., Leipzig–Wien, 1920. és Ladislao BIZONY: *133 giorni di Bolscevismo Ungherese*. L. Cappelli, Bologna, 1920. Lásd még HORNYÁNSZKY Viktor: *From behind the veil – The story of Hungarian bolshevism. Told by the facts*. Hornyánszky császári és királyi udvari Könyvnyomda, Budapest, 1920. vagy Eugen SZATMÁRI: *Das Rote Ungarn – Der Bolschewismus in Budapest*. Der Neue Geist, Leipzig, 1920.

¹⁵ TARJÁN Vilmos: *A terror*. Újságüzem részvénytársaság, Budapest, 1919.

¹⁶ PESTHY Jenő: *A bolsevizmus rémnapjai (naplójegyzetek)*. A szerző saját kiadása, Budapest, 1921.

¹⁷ Arnaldo Fraccaroli: *Magyarország a bolsevizmus alatt*. Athenaeum, Budapest, 1920. A Lenin-fiúkról szóló rész: 117–122.

¹⁸ Példa erre a MOLNÁR Félix (szerk.): *Rabságom története. Emlékalbum. A 133 napos kommün túszaiknak arcképcsarnoka és élményei*. Mindel Albin Műkönyvkiadása, Budapest, 1921; OLYSÓI GABÁNYI János (szerk.): *Martirjaink. Az „őszirózsás” forradalom és a proletárdiktatúra áldozatainak meggyilkolása, testi és lelki megkínzása*. „Martirjaink” szerkesztő és kiadóbizottságának kiadványa, Budapest, 1922; SOMOGYI Zoltán: *A rémuralom napjaiból–Túszok és egyéb történetek*. „Patria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1922.

Váry Alberttől *A Vörös uralom áldozatai* című kiadvány, amely a Tanácsköztársaság vörösterrorja alatt meggyilkolt áldozatok aprólékos összegyűjtésére és dokumentálására vállalkozott. Az időközben budapesti királyi főügyésszé kinevezett Váry, kutatómunkája eredményeképpen, 587 főre taksálta a halálos áldozatok számát.¹⁹

Váry műve mellett igazi könyvszenzáció – és hatásában alig túlbecsülhető – munka az ellenforradalom szellemében fogant *Bujdosó könyv* második kötete, amely 1922-ben látott napvilágot, és a Horthy-korszakban öt kiadást ért meg. Tormay Cécile, az ismert közéleti személyiség memoárja a Tanácsköztársaságra adott zsigeri reakcióként született, és máig a bűnbakképzés egyik eklatáns példája. Tormay álláspontja szerint ugyanis Magyarországon az öszirózsás forradalomtól a tanácskormány bukásáig tartó időszak a „csatornák söpredéke” és a „saját szemtünkből nőtt férgek” uralmaként értékelődött. „Budapest éjszakáiban és a vidéken, ahol moccanni mernek a boldogtalanok”, ezek a „felfegyverezett, bőrkabátos terrorlegények” – olvashatjuk a Lenin-fiúkról – rögtön megjelentek és elhurcolták az elégedetlenkedőket, akiket aztán a Batthyány-palota pincéiben rendszerint kíméletlenül megkínóztak. A rettegett külön-

¹⁹ A többször kiadott regiszter máig az egyik legtöbbet hivatkozott munka, ha a vörösterror gyilkosságainak részletes bemutatásáról van szó. VÁRY Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Hogyf Editio, Budapest, 1922. – Az azóta többször kiadott kötetében Váry az áldozatok „bűneként” döntő többségben azok „ellenforradalmi magatartását” olvashatjuk. Néhány esetben azonban találunk köztörvényes cselekedetek – lopások, betörések vagy fosztogatások, illetve kémkedés miatti halálos ítéleteket is. Az áldozatok száma is túlzó, ezért Váry adatgyűjtését szükséges számos helyen pontosítani. A vörösterror általa felsorolt áldozatainak mintegy 60%-a valóban a vöröskatonák, illetve különféle terrorcsapatok szadista akcióinak vagy a megtorlásoknak estek áldozatul. Fontos distinkció azonban, hogy az áldozatok közel 20%-a fegyveresen is szembeszegült az új renddel, és jelentős részük „klasszikus” lövöldözésben vesztette életét. Előfordult, hogy valakit korábbi sérelmek kiváltotta bosszúból gyilkoltak meg, vagy provokálták valamelyik karhatalmi alakulat tagjait. De a regiszterben arra is találunk példát, hogy valakit tévedésből lőttek agyon, vagy a lövöldözést részeg katonák kezdeményezték. A legabszurdabb eset az, amikor valakit téves helyzetfelismerése miatt végezték ki, miután a vöröskatonákat fehéreknek hitte, és eszerint is viselkedett. Vesd össze: KONOK Péter: *Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösterror–fehérterror. Múltunk*, 2010/3. 86–87.

vonatján ez idő tájt közlekedő hadügyi népbiztos-helyettes és közoktatásügyi népbiztos, Szamuely Tibor – olvashatjuk – „ahol csak megáll, ott akasztanak”. A Magyarország vesztére törő „kaftános galíciai menekültek”, „jellegzetes sémi arcok”, „pajeszes galíciai fiúk”, a szabadkőművesek, a feministák, a Galilei-körös ifjúság, a forradalmi vezetők és a népbiztosok zsidó származásának hangoztatásával – mások munkái mellett – Tormay könyve is hozzájárult a két világháború közötti antiszemitizmus felerősödéséhez.²⁰

A közelmúlt véres eseményeinek elkövetőiről szóló munkák mellett olyanok is születtek, amelyeknek szerzői többnyire propagandisztikus szempontokat követtek. Ezek közé sorolható az a „sorozat”, amelyik már címeként a „Lenin-fiúk véres munkáit” jelölte meg. A 12 füzetben érdemi újdonságokkal nem vagy csak alig találkozunk, a korszak antiszemita toposzai viszont – már a borítón is – erőteljes hangsúlyt kapnak. A Tanácsköztársaság „rémuralmát” hangsúlyozni hivatott munkában a Lenin-fiúk mint a „döbbenet és a rettenet véres alakjai” és „marcona képű bőrkabátos fiatal haramiák” tűnnek fel, akik, mint „bomlott agyú huligánok” „az elfogott intelligens embereket kínozzák, ütik, korbácsolják, orrukat, fülüket levágják, rohamkésekkel szurkálják, aztán falba vert szöggre erősített kötélben lóbálják, amíg csak el nem ájul”.²¹

Az események hatása alatt született memoáriróladalom – többnyire bűnbakképző, egyoldalú és elmarasztaló hangütésű – leíró művei mellett a húszas évek elején néhány történettudományi jellegű feldolgozás is megjelent. Ilyen szakszerűbb, de még a Tanácsköztársaság okozta trauma jeleit „hordozó” összefoglaló a volt miniszterelnök, Huszár Károly által szerkesztett *A proletárdiktatúra Magyarországon* és a volt pénzügyminiszter, Gratz Gusztáv szerkesztette *A bolsevizmus Magyarországon*. Mindketten a Horthy-rendszer ideológiai alapvetéseit osztó ismert konzervatív személyiségek és tudósok voltak. A Huszár-

²⁰ TORMAY Cécile: *Bujdosó könyv*. I. k. Pallas Rt., Budapest, 1920.; II. k. Rózsavölgyi és társa, Budapest, 1922.

²¹ *A Lenin-fiúk véres munkái*. Írta egy szemtanú. 2. füzet. Rózsa Kálmán és neje, Budapest, 1920.

féle kötetben a Lenin-fiúkat irányító „gonosztevők” közül Kun Béla „gyíkcarcú, jól táplált agitátornak”, Szamuely „gyűlölt rémalaknak”, Korvin Ottó „csupaszcú gnómnak”, Pogány József pedig szimplán „véreskező és förtelmeslelkű” gyilkosnak tituláltatott. A terrorcselekmények elkövetőit pedig „kéjelgő”, „szadista” „csöcseléknek” és a „társadalom söpredékének” minősítették.²² A Gratz szerkesztette kötetben is az elkövetők brutalitását hangsúlyozták. A korszak „tipikus” terrorlegénye – olvashatjuk – „arra kényszerítette áldozatait, hogy maguk tegyék nyakukba az akasztásra szánt kötelet, azzal maguk menjenek fel a létrára, s amikor lábuk alól kirántották s a kötél elszakadt, azt a procedúrát megismételtették, felakasztott áldozatukat pofozták, gyalázták, negyedórás függés után levették, s mikor a szerencsétlen még a földön vonaglott, a terroristák rohamkéssel és szuronyokkal összeszurkálták.”²³

Az újságcikkek, visszaemlékezések és kötetek mellett voltak, akik versekben is megörökítették a Lenin-fiúk „működését”. Így tett a *Budapesti Hírlap* 1925 októberi számának ismeretlen rímfaragója is, aki Koboz című költeményében újra „bolsevik veszélyt” vizionált, a Lenin-fiúkhöz és a népbiztosokhoz pedig válogatott goromba jelzőket társított.

„Tisztességes emberek / Jól vigyázzatok! / Megint szovjet-szenny környéki / Tiszta házatok. / Moszkvában rablott rúbel / Mindig van elég / S Budapesten feles számu / Börtön-söpredék. / nem is nagyon rég mult / Rút emléke int: / Ami egyszer megesett már, / Megeshet megint! / Kitérnek a csatornából / Ádáz piszkosok / S autókról uszítják őket / A népbiztosok. / S bűn lesz ismét ami rend, / Jólét s szorgalom; / Erény lesz a lopás, rablás, / Gyilkos borzalom; / Lenin-fiúk megint lesznek, / S rémes éjjelek, / Mikor a „burzsuj” kínjában / Hóhér kéjeleg. [...]”²⁴

²² HUSZÁR Károly (szerk.): *A proletárdiktatúra Magyarországon. A bolsevista rémuralom hiteles története.* Újságüzem Rt., Budapest, 1920. Munkám során a kötet amerikai kiadását használtam. Lásd Uó. (szerk.): *A vörös rémuralom Magyarországon.* G. D. Berko, New York, 1920. 38–49.

²³ GRATZ Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon.* Franklin Társulat, Budapest, 1921.

²⁴ Koboz. *Budapesti Hírlap*, 1925. október 4. 1.

Először 1931-ben jelent meg Mályusz Elemér, a jeles közép-korász „leleplező jellegű” propagandakönyve, *A vörös emigráció* – súlyos valótlanságokkal és célzatos ferdítésekkel. A klebelsbergi politikához illeszkedő *Napkelet* folyóirat hasábjain között munkában Mályusz a Tanácsköztársaságot a „legdurvább abszolutizmusként” és a „legkíméletlenebb rémuralomként” összegezte. Ezzel szemben a fehérterrortól szóló híreszteléseket szimpla rágalmaknak és az ország lejáratása céljából született koholmányoknak tartotta. Azaz szerinte a „népszenvédély” által néhány helyen előfordult lincselések csupán „szórványos esetek” voltak, amiket csak a rosszindulatú „bolsevik propaganda” nagyított fehérterrorrá.²⁵

A proletárdiktatúra emlékét övező indulatok az eltelt idő elenére továbbra is elevenen „éltek”, és ha tompult is a leírás élessége, a minősítések csak keveset változtak. Ennek jó példája a Tanácsköztársaság bukása után másfél évtizeddel később megjelent összefoglaló, a Gratz Gusztáv nevéhez kötődő *A forradalmak kora*. A kötetben a Tanácsköztársaság – szinte definíciószerűen – „egy kisebbségnek véres eszközökkel fenntartott uralmaként” jelenik meg, a főbb vezetők jellemzésekor pedig Gratz sem spórolt a gunyoros minősítésekkel. A terrorista csapatokat Gratz a „társadalom szemetje” által vezetett diktatúra „legfőbb támaszaiként” mutatta be. Az ellenforradalmi korszak „hajnalán” megjelent munkákhoz hasonlóan ebben a kötetben is hangsúlyosak a hazai zsidóságnak a forradalmakban játszott szerepéről szóló kritikus megjegyzések. Gratz is kiemelte a zsidó származású népbiztosok felülreprezentáltságát, míg a Lenin-fiúkat „mindenre kapható és mindenre elszánt, erkölcsi érzésből teljesen kivetkőzött gonosztevőkként” jellemezte.²⁶

1943-ban Kosáry Domokos a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából magyar történelmi összefoglalóval jelentkezett. A munka vonatkozó fejezetében a fiatal tudós is – aligha függetlenül a „korszellemtől” – hangsúlyozta, hogy a népbiztosok

²⁵ MÁLYUSZ Elemér: *A vörös emigráció*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. (Második kiadás.)

²⁶ GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935. 130.

között a „zsidók” felülreprezentáltak. A Tanácsköztársaságot „egy szervezett kisebbségnek a terror minden eszközével több mint négy hónapon át fenntartott uralkodásaként” értékelte, ahol „ha a vidéken elégedetlenség mutatkozott, a szadista Szamuely páncélos »halálvonatán« fegyveres különítménnyel jelent meg, és irtalom nélkül vérbefojtott minden igazi vagy vélt megmozdulást.”²⁷

A második világháború után

A második világháborút követően, Magyarország a szovjet érdekszférába került, ami a politikai változások mellett radikálisan új múltértelmezéssel is együtt járt. Az új történelemszemlélet „bölcsője” a Szovjetunió volt, „hirdetői” pedig a Moszkvából hazatért egykori menekült baloldali értelmiségiek és kommunista szimpatizánsok voltak. Az új irányzat a történelemre az osztályharcok történetének szakadatlan láncolataként tekintett. A hivatalos értelmezésekben a változás együtt járt a Tanácsköztársaság piedesztálra emelésével és a Horthy-korszakkal szemben pedig erőteljes ellenkultusz bontakozott ki. Ennek közreműködői a két világháború közötti apologetikus minősítésekhez hasonlóan ugyanolyan kritikátlanul közelítettek a korábbi időszakhoz, mint az ellenforradalmi rendszer történetírói, történetpolitikusai és propagandistái, csak immár ellenkező előjellel. A két világháború közötti minősítésekhez képest, a Horthy-korszak nemcsak „leminősítődött”, de az ellenkultusz felépítői szemében a magyar történelem mélypontjává süllyedt. A közel negyedszázados periódust ezentúl – ahogy ezt Mód Aladár²⁸ mellett a szakma vezető ideológusának számító Andics Erzsébet 1945-ben megjelent vékony broszúrájában olvashatjuk – elejétől végéig „lényegében fasiszta rendszerként”

²⁷ KOSÁRY Domokos: *Magyarország története*. Országos Közoktatási Tanács, Budapest, 1943. 369–370.

²⁸ Mód könyve elsőként 1943-ban jelent meg, másodszer két évvel később, az utolsó (hetedik) magyar nyelvű kiadására pedig 1954-ben került sor. Mód Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarországért*. Bartsch Sándor Kiadása, Budapest, 1943.

kellett meghatározni. Az értelmezésekben a Tanácsköztársaság a magyar történelem csúcspontjaként jelent meg, és hangsúlyt kapott az ország integritását veszélyeztető idegen hadseregekkel szembeni ellenállás is. A múlt eseményeihez továbbra is szelektíven viszonyultak: Andics a vörösterorra nem, csak a fehérterrorra tért ki, és kemény szavakkal bírálta a „gyilkoló, fosztogató, gyülevész társaságnak” minősített Nemzeti Hadsereg dunántúli gyilkosságait.²⁹

„Igazi” történettudományi teljesítménynek tekinthető munka a Tanácsköztársaságról a második magyar köztársaság időszakában nem született. A Tanácsköztársasággal foglalkozó, két világháború közötti hazai, döntően memoár jellegű művek egyoldalú minősítéseinek ellensúlyozására annyi kísérlet történt, hogy megjelent Böhm Vilmos emigrációs visszaemlékezésének második, 1946-os kiadása. Ebben a Vörös Hadsereg volt főparancsnoka osztotta ugyan a kommunisták lesújtó véleményét a berendezkedő Horthy-korszak és a kormányzóvá választott egykori fővezér „zsákmányra éhes, zsoldos hadseregének” fehérterrorjáról, de komoly bíráló megjegyzéseket tett a tanácskormány vörösterrorijára és a proletárdiktatúra szükségtelen erőszakosságára is. Ez a sajátos „különutasság” sokáig annak ellenére sem érvényesülhetett, hogy Böhm deklarálta a fehérterrort tartotta a „magyar történelem legsötétebb fejezetének”.³⁰

A Szovjetunió támogatását élvező kommunisták közéleti előretörésével – és az ezzel járó, mindinkább homogenizálódó politikával – párhuzamosan a múlt „birtokbavétele” kapcsán is tapasztalható volt a kommunista múltszemlélet szempontjainak mind erőteljesebb érvényesítése. Ugyanakkor a Tanácsköztársaság „identitásképző funkciója” a magasztalás mellett az új rendszer történetpolitikusi szemében egy ideig még másodlagos célnak számított. A legfontosabb szándék ekkor még az volt, hogy magukat az 1848–49-es forradalom történelmi örökösiként jelenítsék meg. 1949-re, a 30. évfordulóra azonban már a magyar történelem egyik legdicsőségesebb csúcspontja-

²⁹ ANDICS Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. Szikra, Budapest, 1945. 3.

³⁰ BÖHM Vilmos: I. m.

ként állították be. Az új történelemértelmezés szellemében készült munkákban ugyanakkor a Moszkvában árulóként kivégzett Kun Béla szerepét „elhalványították”. A munkásmozgalmi panteonban helyére Szamuely Tibort emelték; emellett Rákosi Mátyás szerepét nagyították fel, sőt részben teremtették meg. Jól mutatja ezt a 30. évfordulón megjelent album, amelyben Lenin és Sztálin obligát „útmutatásai” mellett a kor szereplői között a vezérszerepet már a Magyar Dolgozók Pártjának főtítkára játszotta.³¹ Mivel 1919 öröksége ebben az időszakban ezzel együtt is csak „szelektíven” volt vállalható, az elbeszélésekben a Tanácsköztársaság történetéből a problematikus részeket kiválogatták, a magyar nép „felszabadulásához” vezető úton pedig a Tanácsköztársaságot csak az első felvonásként mutatták be.³² Az 1951-ben, a Rákosi-rendszer hivatalos történelemszemléletét rögzítő *A magyar nép története* címmel megjelent kötetes történeti összefoglalóban lényegében a fentebb kívánatosnak tartott szempontok érvényesítésével találkozunk. Kun Béla helyett mindössze néhány politikus szerepelt a vonatkozó fejezetben, akik közül Rákosi Mátyást „helyezte” az események középpontjába a szerző, Lukács Lajos. Legtöbb esetben megkerülte a döntéshozó nevesítését, és megfogalmazásaiban „cselekvő” általános alanyként a Tanácsköztársaság jelent meg.³³ Lukács a Tanácsköztársaságot „a magyar nemzet, a magyar munkásosztály küzdelmeinek az 1945. április 4-i felszabadulásig a legkiemelkedőbb fejezeteként” és a magyar nemzet „évszázados szabadságharcainak és forradalmainak” betetőzéseként interpretálta – vörösterrortól nem volt, nem is lehetett szó.³⁴

³¹ *A Magyar Tanácsköztársaság 1919*. Magyar Munkásmozgalmi Intézet-Szikra, Budapest, 1949. – A főtítkár vezető szerepét „sejtette” a „Rákosi Mátyás a Vörös Hadsereg élén” című, híressé vált fotó is, amely 1950-ben szerepelt először nyilvánosan. Lásd Kovács Endre–Simon Gyula–Bellér Béla: *Történelem IV.*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1950. 27.

³² ApOR Péter: *Az elképzelt köztársaság. A magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 17–19. és 29–56.

³³ http://24.hu/elet-stilus/2010/11/13/zsido_kiraly_magyarorszagon/

³⁴ HECKENAST Gusztáv–KARÁCSONYI Béla–LUKÁCS Lajos–SPIRA György: *A magyar nép története. Rövid áttekintés*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1951. 431–435.

Az 1956-os forradalom a Tanácsköztársaság bemutatása szempontjából is új helyzetet teremtett. Mivel a hatalom az 1956-ot ellenforradalomnak bélyegezte, „adta magát” az analógia, hogy az 1919-es és az 1956-os eseményeket nyíltan párhuzamba állítsák. Az új értelmezés szerint a Köztársaság téri pártszékházat ostromló tömeg ugyanolyan ellenforradalmi felkelést hajtott végre, mint amilyenre 1919 nyár végén is sor került, de az akkori siker helyett a népi demokrácia intézményei ellen intézett „fehérterror” most kudarcot vallott.³⁵ Az analógiát a dunántúli és Duna-Tisza-közi fehérterror hírhedt helyszíneinek tudatos használatával is sulykolták. A forradalom Köztársaság téri áldozatainak fényképeit tartalmazó dossziét például „Siófok, Orgovány réme kísért!” címmel látták el. De a párhuzam erősítésére – a „nyíltan színre lépő” ellenforradalom brutalitásának igazolására – használták fel a fizikai erőszak különböző megnyilvánulásait ábrázoló ekkor készült manipulatív fotókat, és később Nagy Imre perét is.³⁶

Az ötvenes évek második felében fokozatosan felszámolták a Tanácsköztársaság dicsőítése és a korábban a szovjethatalom „árulójának” bélyegzett vezető, Kun Béla között feszülő ellentétet. 1958-ban kiadták Kun Bélának az összegyűjtött írásait, amelynek előszavát ráadásul a magyar minisztertanács elnöke, Münnich Ferenc írta meg.³⁷ A politikailag ellenőrzött és szelektív szempontok mentén folytatott okmánykiadás mellett a Tanácsköztársaság tematikájának napirenden tartására szolgáltak az évfordulók is. 1918–1919 40. évfordulóját országosan megünnepelték, és ebből az alkalomból számos helytörténeti kiadvány, dokumentumkötet, album, regény, brosúra és cikk

³⁵ RÉTI László (szerk.): *A Magyar Történelem Képekben 1918–1919*. Hazafias Népfront, Budapest, 1957. – 1919 és 1956 történetének összemérését az 1956-tól induló – összesen öt kötetből álló – *Fehér Könyvek* sorozatban is megkísérelték. Az akkori és az 1956-os kivégzésekről készült – kontextusukból kiragadott – fényképeket egymás mellé helyezve próbálták meg „közös nevezőt” teremteni a két eseménysorozat között.

³⁶ Az 1919-es ellenforradalmi mozgalmak atrocitásainak és az 1956-os forradalom jelenségeinek „hivatalos” összeméréséről lásd APOR Péter: i. m. 61–74. és 90–96.

³⁷ KUN Béla: *A Magyar Tanácsköztársaságról*. Kossuth, Budapest, 1958.

látott napvilágot és még emlékkiállításokat is rendeztek.³⁸ A Tanácsköztársaság immár a rendszer teljes mértékben vállalható előképeként jelent meg. A legitimitást szolgálták Münnich Ferenc szereplései is, aki a Tanácsköztársaságban is részt vett, ezúttal pedig több beszédében is kiemelte a kommün jelentőségét. 1959-ben 1919. március 21-ike emlékét a magyar országgyűlés törvénybe is iktatta, „Forradalmi Ifjúsági Napok” címmel pedig igyekeztek összemenni március 15. és március 21. emlékét is. Az *Élet és Irodalomban*, 1958-ban megjelent beszédében Münnich is hangsúlyozta a történelem – leghatásosabban Mód Aladár által adaptált – szakadatlan osztályharcos szellemét, és az 1919-es forradalomra a Dózsa, Rákóczi, Kossuth, Petőfi vezette szabadságharcok betetőzésére tekintett. Eszerint a „proletárforradalom” a „több évszázados magyar szabadságharcok egy fejlettebb, legfejlettebb szakasza”.³⁹ Egy évvel később, az újabb évfordulón már ennél is továbbment, és elhárította a vörösteror vádját is, ami szerinte pusztán a „nemzetközi reakció” és a „magyar fasizmus” a Tanácsköztársaság elleni rágalomhadjáratainak része. Ezzel szemben – hangsúlyozta – „a terror vádja a burzsoáziára hull vissza. A valóság az, hogy a Tanácsköztársaság forradalmi harcokban, de viszonylag békésen jött létre: a politikai csődbe jutott polgárság fegyveres harc nélkül volt kénytelen átadni a hatalmat a munkásosztálynak. A valóság az, hogy a Tanácsköztársaság messzemenő türelmet tanúsított ellenségeivel szemben [...] Ha hibát követett el, akkor a hiba nem az volt, hogy túl keményen, hanem hogy a kelleténél enyhébben járt el ellenségeivel szemben. A valóság az, hogy az ellenforradalom hozott véres, kegyetlen és bestiális terrort.”⁴⁰ Az évfordulós Tanácsköztársaság-megemlékezésekben megjelent cikkek szempontjai legfeljebb annyival egészültek ki, hogy a proletárdiktatúra dicső győzelmének hangoztatása mellett erő-

³⁸ Az évfordulóra megjelent munkákról lásd: SIKLÓS András: *Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak – Források, feldolgozások*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1964. 186–190.

³⁹ MÜNNICH Ferenc: *A Magyar Tanácsköztársaságról*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 169.

⁴⁰ Uo. 198.

sebben hangsúlyozták bukásának „tragikus” oldalát. Ugyanez tükröződött az évtized végétől megjelent regényekben is.⁴¹

Az évtized végén látott napvilágot az első olyan munka, amelynek már a címe is *Lenin-fiúk* volt. Szerzője, a később humoristaként karriert befutott újságíró, Árkus József volt, aki a „Magyar Tanácsköztársaság hős védelmezőit” kívánta megörökíteni. A regényszerű kötethez írt előszavában nem tartózkodott az elfogult és apologetikus kijelentésektől sem. A karhatalmi alakulatok tagjait az „ellenforradalmárok ellen” „rettenthetetlenül, a forradalom szent ügye iránti páratlan hűséggel és odaadással harcoló” fegyveresekként jellemezte, akik nem csak „szerették a népet”, de „maga a nép voltak”, és „kíméletlenül sújtottak le” ellenségeikre. A hivatalosnak számító diskurzushoz igazodva Árkus is elhárította a vörösteror vádját, az „állítólagos önkényeskedéseket” az ellenforradalmi rendszer rágalmainak tartva. Azt ugyanakkor ő sem vonta kétségbe, hogy ha kellett, „a Lenin-fiúk nem sokat teketóriáztak az úri összeesküvők ellen”. Az elfogult, apologetikus minősítések sorát azzal gazdagította, hogy a kivégzett „fiúkat” mártíroknak minősítette.⁴²

1964-ben Molnár Erik szerkesztésében megjelent a kétkötetes *Magyarország története*, amelyet a Kádár-korszak reprezentatív történelmi összefoglalójának szántak. Az 1918–1919-es forradalmak korszakát (a 2. kötet hetedik fejezeteként) Siklós András írta meg. A történetírás akkori, óvatos professzionalizálódása ellenére ő sem élt kritikus megjegyzésekkel a Tanácsköztársaság szerepét és jelentőségét illetően. A „vér nélkül, békés úton” kikiáltott magyar proletárdiktatúrát – tényleges súlyát jelentősen eltúlozva – „világraszóló” eseményként tálalta olvasóinak. A korábbi – köztük saját – írásaihoz hasonlóan Siklós sem tért ki a Lenin-fiúkra vagy a vörösterorra, egyedül a túszedő akciókra szánt néhány sort, külön hangsúlyozva, hogy az őrizetbe vett személyeket pár hét múlva elen-

⁴¹ APOR Péter: i. m. 161–162.

⁴² ÁRKUS József: *Lenin-fiúk. Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaság hős védelmezőire*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1960.

gedték.⁴³ Holott valójában sokan voltak hónapokig fogságban, és sokan csak a rendszer augusztus eleji bukásakor szabadultak.

A Tanácsköztársaság történetének árnyoldalait övező tapintatos hallgatás figyelhető meg a hatvanas évek közepén megjelent első tudományos igényű feldolgozásban is, amelyet a hadtörténész Liptai Ervin írt. *Magyar Tanácsköztársaság* című kötetben azt olvashatjuk, hogy „a forradalmi törvényszékek [...] nem kívántak élni a megtorlás drasztikus eszközeivel”, leginkább „rablókkal” és „fosztogatókkal” szemben léptek föl, a legtöbb esetben pénzbírságot szabva ki a bűnösökre. A forradalmi bíróságok halálos ítéleteinek arányát mindössze 0,81 százalékra taksálta, a ténylegesen kivégzetteket viszont csak 0,35-öt százalékra. Ha röviden is, de kitért a Tanácsköztársaság alatt túszként fogvatartottakra is. Liptai szerint túszoikat a tanácskormány „csak a közvetlen veszély pillanatában vett”. A túszyűjtés során – olvashatjuk a *Népszava* 1919. május 25-i számának cikkéből átvett idézetben – a rendszert „nem vezette a bosszúállás gondolata. Miután a Tanácsköztársaságot jelenleg közvetlen veszély nem fenyegeti, a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte az összes túszoak szabadon bocsátását.” A hátország rendjének biztosításáért felelős Szamuely Tibor bemutatásakor pedig kiemelte, hogy „a fegyveres ellenforradalmi lázadások leverésében kiemelkedő szerepet játszott”. Azt viszont, hogy „a proletárdiktatúra ellenségei semmiféle kegyetlenségtől vissza nem riadó embernek tüntették fel, mint aki az ellenforradalmárokkal szemben indokolatlanul is széles körűen alkalmazta a halálbüntetést”, továbbra is méltatlan rágalomnak tartotta.⁴⁴

A Tanácsköztársaság 50. évfordulójára megírták a legtöbb magyarországi megye (és város) 1919-es történetét, ami a forradalmi időszak eseményei iránti figyelmet mutatja. Monográfiára azonban csak Hajdu Tibor vállalkozott. A *magyarországi Tanácsköztársaság* című munka mind hangütésében, mind forráskezelésében elmozdulást jelentett a korábbi

⁴³ *Magyarország története*. II. k. 3. kiadás. Szerk.: MOLNÁR Erik. Gondolat, Budapest, 1971. 352.

⁴⁴ LIPTAI ERVIN: *A Magyar Tanácsköztársaság*. Kossuth, 1965. 347–348.

sematikus megközelítésektől, ezért az első szakszerű összefoglalónak tekinthetjük. Bár vörösterrorról még mindig csak szórmentén volt szó, néhány Cserny Józsefhez kötődő gyilkosságról (szám szerint négyről), illetve pár atrocitásról már beszámolt.⁴⁵ A professzionalizálódás ha nem is volt hatástalan, csak lassan haladt „előre”, egyelőre hiányzott a forráskritikai attitűd. Az 1965-ös Liptai Ervin-féle kötet 1968-as második kiadása számos kritikus ponton az ötvenes évek apologetikus kijelentéseit elevenítette fel újra. Még az évfordulóra jelent meg, „*Mindenkihez!*” címmel, Zalka Miklós, a Zrínyi Katonai Kiadó szépirodalmi szerkesztősege vezetőjének népszerűsítő könyve, amely egy egész generáció történelemszemléletét meghatározta.⁴⁶ A *Képes Történelem* sorozat népszerűsítő kötetei – amelybe ez a kötet is beletartozott – mind stílusukban, mind nyelvezetükben a legszélesebb olvasóközönséget célozták meg, a múlt eseményeit pedig leegyszerűsítve és az aktuális emlékezetpolitika elvárt szempontjainak érvényesítésével „tálalták”. A Lenin-fiúkról ebben a következő mitizáló passzusokat és tényszerűen nem igazolható állításokat olvashatjuk: „Nem voltak sokan. A nevüket Szamuely Tibor moszkvai utazása után kapták, amikor Lenin arra kérte a rendkívüli rögtönítelő törvényszék elnökét, hogy adja át üdvözlését az ő »fiainak«. Ezüstjelvényt is küldött nekik ajándékol. Ők voltak a proletárforradalom leg-hűségesebb katonái. Kurta bőrkabátot viseltek, s éjjel-nappal készen álltak a proletárforradalom védelmére. Ők adták az őr-séget a szovjetházhoz, a Tanácsköztársaság fontosabb objektumaihoz, ők teljesítettek szolgálatot a rendkívüli rögtönítelő törvényszék vonatán. Ha ellenforradalom ütötte fel a fejét, őket vették be elsőnek. Ahol megjelentek, ott az ellenforradalmárok rettegve húzódtak vissza. A Lenin-fiúk nemcsak a forradalmat vették nagyon komolyan, de az ellenforradalmat s az ellenforradalmárok elleni harcot is: fegyelmezetten, vaskézzel léptek fel a lázadók, a rendbontók ellen.” Beszédes a Tanácsköztársaság konklúziója is. Zalka szerint „A Magyar Tanácsköztársaság

⁴⁵ HAJDU Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság*. Kossuth, 1969. 129–134.

⁴⁶ A rendszerváltásig négyszer is kiadták.

történelmünk legfényesebb korszaka, amelyre joggal figyelt fel a világ: a forradalom az emberi haladás élvonalába emelte az országot.⁴⁷ Zalka téved a Lenin-fiúk nevének eredeténél, ugyanis a Batthyány-palota homlokzatán már márciusban ott volt a „Kun-Vágó laktanya – Lenin-fiúk” felirat. Tehát az elnevezés jóval Szamuely Tibor május végi útja előtt létezett, a Lenin jelvényeihez kötött „eredetmítosz” csak utólagos legendásítás eredménye.

1976-ban Romsics Ignác, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár akkori segédlevéltárosa összegyűjtötte és megjelentette a Duna-Tisza köze 1918–1919-es történetének fontos iratait. Romsics ezek között már olyan dokumentumokat is közölt, amelyek a vörösterrorhoz kötődő gyilkosságokról informálnak.⁴⁸ Ugyanebben az évben jelent meg a Kádár-korszak legnagyobb szabású történettudományi vállalkozásának, a *Magyarország története tíz kötetben* című monográfia-sorozatnak az első darabja, sorszáma szerint a 8., amely az 1918–1919 és az 1919–1945 közötti magyar történelmet mutatta be. Visszafogottan ugyan, de ebben már szerepelnek – ha csak röviden is – a különítményesek erőszakos fellépései és néhány gyilkosság is, amelyeket a fejezet szerzője, Siklós András szerint csak a „rendkívül kegyetlen” ellenforradalmi lázadások leverése indokolt, különösen a Duna-Tisza közén. A különféle „terroristákhoz” kötött véres eseményeket ugyanakkor továbbra sem tekinti többnek, mint pusztá rémhíreknek, hiszen „a valóságban bírói ítélet nélkül 12 embert végeztek ki összesen, köztük 3 ellenforradalmi szervezkedésben részt vevő csendőrtisztet, továbbá a román támadás kezdetén, amikor a burzsoá soraiból túsokat szedtek, 3 ismert politikust” gyilkoltak meg. Ezenkívül „a forradalmi törvényszékek ítéletei alapján összesen 27 személyt végeztek ki”, tehát a meggyilkoltak számát a szerző összesen 39-ben állapította meg. A „vörösterror” kifejezés továbbra is hiányzott, a korszak

⁴⁷ ZALKA Miklós: *Mindenkihez! A Magyar Tanácsköztársaság története*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1969. 137.

⁴⁸ ROMSICS Ignác (szerk.): *Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez*. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976. 450–451.

történetének bemutatása során viszont a „fehérterrort” külön alfejezetben szerepeltették. A kötetben a Lenin-fiúk összetétele is szóba került. Eszerint ők a „kommunista pártórségból, matrózokból és tengerészekből” verbuválódtak, „akik ellenforradalmi megmozdulások esetén rendszerint a karhatalmat szolgáltatták. A bőrruhás »terroristák« – ahogy Siklós a működésük mérlegét megvonta – kétségkívül többet tettek az ellenforradalom megfékezésére, mint a Vörös Őrség”. Siklós elhárította a terrorista alakulatokhoz fűződő gyilkosságokat is, amikor úgy fogalmazott, hogy fellépésük hatékonyságához hozzájárultak „a tetteikről terjesztett rémhírek” is.⁴⁹

Az új történészgeneráció szakszerűbb, és objektívebb hozzáállását tükrözte Romsics Ignác 1982-ben megjelent, korábbi széles körű forrásfeltárási munkáin alapuló kötete, amelyben az 1918–1919-es időszak Duna–Tisza közének eseményeit dolgozta fel. Az ellenforradalmi „parasztforradalmak” kitörését Romsics – forrásokra alapozva és tényszerűen – a kíméletlen rekvirálásokra és a kényszersorozásokra vezette vissza. Ezeket az elkeseredés szülte felkeléseket a hatalom a vörösőrökből, vöröskatonákból és tengerészekből álló karhatalmi alakulatok segítségével verte le kíméletlenül. A „klasszikus” tűzharcok után a forradalmi törvényszékek több halálos ítéletet hoztak: Tasson három, Dunapatajon 14, Kalocsán 22, Solton 14, Hartán egy ellenforradalmárt végeztek ki. Működött a Szamuely által vezetett rögtönítélő bíróság is. Romsics szerint azzal, hogy az ellenforradalom igazi vezetői még időben elmenekültek, a „példastatuálás” indokolatlanul szigorú volt, és többnyire a másodvonalbeli vezetőket és az ellenforradalmi mozgalmakba belesodródott paraszti lakosságot sújtotta.⁵⁰

A Kádár-korszak végén, 1986-ban, Gelencsér Nándor rendőrtiszt jelentkezett a tanácskormány belügyi szerveit „bemutató” doktori disszertációval. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémián benyújtott és sikeresen megvédett munka mind a forráskezelé-

⁴⁹ RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben. 8/1. k. 1918–1919.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 244–246.

⁵⁰ ROMSICS Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

sével, mind a korai ötvenes éveket idéző fogalomhasználatával elmaradt még a korszak tudományos kritériumaitól is. „Tézisei” szerint „a szerveknél dolgozó forradalmárok, kommunisták hősiiesen teljesítették kötelességeiket a forradalmi vívmányok megmentésében”, a bukást követő fehérterror azonban „üldözte, gyalázta, hazug alaptalan ítéletek alapján sokuk életét is kioltotta”. A Lenin-fiúk emlékezetéről zajló vitában így foglalt állást: „Kik voltak a Lenin-fiúk? Az ellenforradalom sajtója minden szenny [sic!], rágalmat szórt rájuk. Újságok versenyeztek egymással a legveszettebb, legvéresebb rémhírek kitalálásában, és a legborzasztóbb, leghajmeresztőbb tömeggyilkosságokért a Lenin-fiúkat tették felelőssé. Valójában mindezekre csak azért volt szükség, hogy halálra ijesszék a polgári lakosságot, hogy bosszút álljanak a proletárforradalomért. A vörösterorról szóló nagy lárma arra való volt, hogy elterelje a fehérterror ezer és ezer áldozatáról a figyelmet. Mindaz a rágalom és hazugság, amit az ellenforradalom sajtója rájuk szórt, nem fedte a valóságot.”⁵¹ A rendszerváltás hajnalán, egy 1989-es rövid cikkben Gerencsér Nándor kitért még egyszer a Lenin-fiúkra, akiket úgy jellemzett: a Vörös Őrség és más karhatalmi különítmények mellett „teljesítették vállalt hivatásukat a Tanácsköztársaság védelmében”. Ebben a – már nyilvánosan is megjelent – szövegben a vörösterroret továbbra sem sorolta a Tanácsköztársaság hibái közé – nem is tért ki rá –, hanem a Lenin-fiúk ellenőrzését és felügyeletét végigkísérő „hatásköri vitákat” kárhoztatta. A cikk végén pedig egyetértően idézte Siklós András több mint két évtizeddel korábbi véleményét a Lenin-fiúkról, akik „kétségkívül többet tettek az ellenforradalom megfékezésére, mint a Vörös Őrség”.⁵²

⁵¹ GELENCSÉR Nándor: A Magyar Tanácsköztársaság Belügyi Népbiztosságának karhatalmi és állambiztonsági szervei: e szervek létrejötte, helye, szerepe a Tanácsköztársaság védelmében. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1986. (Egyetemi doktori értekezés, kéziratban.)

⁵² GELENCSÉR Nándor: A Magyar Tanácsköztársaság karhatalmáról. *Belügyi Szemle*, 1989. március. 73–77.

A rendszerváltás óta

A 1989-es rendszerváltást követő időszakban minden ideológiai korlát megszűnt, s lehetővé vált az 1918–1919-es forradalmaknak, így a vörösterornak is higgadt, elfogultságoktól mentes értékelése. A szakszerű álláspontok mellett azonban néhány esetben ugyanolyan egyoldalú megközelítésekkel is találkozunk, mint korábban.

A Lenin-fiúk tevékenységéről folytatott diskurzus 1993-ban, a *Vörös könyv 1919* című kötet megjelenésével újult ki. A korabeli beszámolókat, sajtócikkeket, napiparancsokat szemlélő – mintegy félezer oldalas – „dokumentumválogatás” 1919. március 20-tól augusztus 4-ig kronologikusan, napról napra követi a Tanácsköztársaság eseményeit. A kötet közreadója, Gerencsér Miklós, a legnagyobb mértékben az 1919-et követő ellenforradalmi időszak memoárjaira és sajtójára alapozott, könyve nélkülözi a szakszerű bevezetőt, s adós maradt a közölt dokumentumok pontos elérhetőségének feltüntetésével is. Az erőszakos atrocitásokat összegyűjtő, a gyilkosságokból és túszygyűjtésekből álló „bűnlajstrom” értelmezése így teljes mértékben az olvasókra maradt.⁵³

A rendszerváltás óta készült történeti szintézisek mindegyikében szerepel már a vörösteror bemutatása is. A kilencvenes évek végén jelent meg Romsics Ignác azóta többször kiadott vaskos szintézise, a *Magyarország története a XX. században*. A kategorikus értékítéletek megfogalmazásától általában tartózkodó szerző röviden kitért a Tanácsköztársaság jellegének értékelésére is. Úgy vélte, hogy ez utóbbi időszak az őszirózsás forradalomhoz képest a „magyar történelem folyamatosságában [...] jóval nagyobb törést jelent”. Ismertette a vörösteror rémtetteit is: Szamuely halálvonatát, a „terrorista szellemű” bőrkabátos „Lenin-fiúk” tevékenységét. Noha a vörösteror áldozatairól nem készített végső összegzést, azt kiemelte, hogy a Duna–Tisza közén 1919. június közepén kirobbant ellenforradalom elfojtására a kirendelt katonaság és a megtorlásokat

⁵³ *Vörös könyv 1919*. Közreadta: GERENCSÉR Miklós. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993.

irányító Szamuely Tibor „mintegy félszáz résztvevőt felakasztatott”.

2000-ben jelent meg az ELTE professzorai, Gergely Jenő és Izsák Lajos által jegyzett *A huszadik század története*. Ebben a szerzők a Tanácsköztársaság diktatórikus módszereit és a vörösterrort is megemlítik, amelynek az áldozatait 450-re becsülték.⁵⁴ Egy évvel később adták ki Salamon Konrád Nemzeti önpusztítás című kötetét, amelyben a szerző az 1918–1920 közötti időszak eseményeit mutatta be. A fentebb említett monográfiákkal szemben Salamon kategorikus kijelentésektől sem ódzkodott, sőt írása néhol érzelmileg túlfűtött. Úgy vélte, a „proletárdiktatúrával a magyar társadalom, a magyar munkásság legszélsőségesebb és legértéktelenebb elemei kerültek hatalomra. Ezen mit sem változtat, hogy néhány neves értelmiségi is lelkesen nyilatkozott a kommunista rendszerről, a »Vörös Isten« eljöveteléről, s volt, aki hosszabb-rövidebb ideig politikai szerepet vállalt. Ez csupán az ő tévedésük, illetve az ő szegényük. A történelem ugyanis már bebizonyította, hogy a kommunista rendszer zsákutca volt, eleve nem lehetett jól csinálni, tehát minden érte tett erőfeszítés felesleges áldozat.”⁵⁵

A magyar történettudomány legfrissebb eredményeire építő ekkor született új szintézisek mellett két, a Horthy-kori kormánypolitika irányvonalához közel álló szerző munkája is megjelent. *Rövid magyar történet* címmel látott napvilágot 2002-ben a Horthy-korszak meghatározó értelmiségijének és ideológusának, Szekfű Gyulának még a harmincas évek végén elkezdett, de akkor ki nem adott, és sokáig elfeledett szintézise. Szekfű interpretációja szerint a proletárdiktatúra terrorja az uralmon maradás eszközeként funkcionált. Ezt szolgálták a forradalmi törvényszékek, a Vörös Örök és a rettegett „Lenin-fiúk”, akik „bárhol megjelentek, ahol a Tanácsköztársaságot veszély fenyegette”. Emellett általános gyakorlat volt a tűzszerzés a la-

⁵⁴ GERGELY Jenő–IZSÁK Lajos: *A huszadik század története*. Pannonica, Budapest, 2000. 26–27.; majd később GERGELY Jenő–IZSÁK Lajos: *A magyar jelenkor története*. Pannonica, Budapest, 2008. 17., 20.

⁵⁵ SALAMON Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Forradalom – proletárdiktatúra – Trianon. Korona, Budapest, 2001. 136.

kosság köréből, a foglyok megkínzása vagy kivégzése. Szekfű a Tanácsköztársaság bukása után indult perek halálos ítéleteinek számát 97-re teszi, a ténylegesen kivégzetteket pedig 68-ra. Kötetében azt a – a szöveg keletkezésének időszakában készült munkákban is többször olvasható – sarkos álláspontot ismétli meg, miszerint fehérterror nem, „csak vörösteror volt, mert a bolsevista vezérek Kun Bélától elkezdve tényleg a kormányzás elengedhetetlen eszközének tartották a terrort”.⁵⁶ Ezzel a terrornak Szekfű is olyan nyakatekert definícióját adja, amely pusztán attól teszi függővé az erőszakos atrocitások elítélését, hogy az nyíltan megfogalmazott eszköze volt-e a „politikacsinálónak” az érdekeik érvényesítésére, vagy sem. A 2000-es években kiadták Mályusz Elemérnek a Horthy-korban folytatásokban megjelent – már hivatkozott – munkáját, *A vörös emigrációt* is.

A magyarországi erőszakról és az egyes paramilitáris csapatok tevékenységéről Bodó Béla publikált 2004-ben és 2006-ban értékes tanulmányokat, amelyekben az állami kontroll alól kikerülő terrorcsapatok tevékenységét mutatta be, nemzetközi szakirodalomra és magyarországi forrásokra is alapozva. A nyugati szakirodalmat követve Bodó az első világháború utáni erőszakcultúra perspektívájából vizsgálta a forradalmak alatt fellángoló paramilitáris akciókat.⁵⁷

A Magyarországi Tanácsköztársaság erőszakszervezeteihez kapcsolódó témák rendszerint az évfordulók kapcsán kerülnek elő. A politika kiemelt figyelmét mutatta, hogy Sólyom László köztársasági elnök 2009-ben a vörösteror dunapataji gyilkosságainak 90. évfordulóján „vörösteror emlékét” nyitott meg, a kivégzetteknek pedig ugyanebben az évben posztumusz Magyar Örökség Díjat adtak át a Magyar Tudományos Akadémia székházában.

A magyarországi vörösteror egészét vagy egyes lokális jelenségeit vizsgáló újabb szakirodalomból K. Németh András,

⁵⁶ SZEKFŰ Gyula: *Rövid magyar történet 1606–1939*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 533.

⁵⁷ Béla, BODÓ: Militia Violence and State Power in Hungary, 1919–1922. *Hungarian Studies Review*, 2006/1–2. 121–156.; Uő: Paramilitary violence in Hungary After the First World War. *East European Quarterly*, 2004/2. 129–172.

Konok Péter, Donáth Tibor, Cseh Géza, Kerepeszki Róbert, Komoróczy Géza, Roberth Gerwarth, Bíró Aurél munkáira és a saját publikációimra utalok.⁵⁸

A statisztikai elemzés

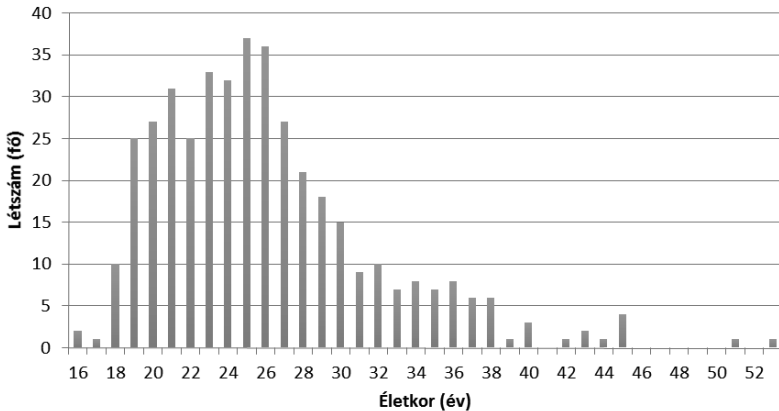
A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék és a Budapesti Királyi Ügyészség dokumentumai közül a 1919–1922 között keletkezett büntetőperes iratokat vizsgáltam meg.⁵⁹ Kutatásom azokra a perekre terjedt ki, amikor az eljárás alá vont személyek ellen a vád „tárgya” „Lenin-fiú”, „gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség” vagy pedig „emberölésre való szövetkezés” volt. Ez volt a vád „tárgya” az olyan személyek elleni perekben, akik a Tanácsköztársaság alatt valamely terrorcsoport tagjaként „működtek”. Vizsgálati eredményeimet kiegészítettem a már nyomtatásban is megjelent munkák adataival. Az elkövetőkkel kapcsolatban a következő kérdésekre kerestem válaszokat:

⁵⁸ K. NÉMETH András: *Ellenforradalom és vörösteror* – Tamási, 1919. *Kommentár*, 2009/2. 71–88.; Uó: *Ellenforradalom és vörösteror* – Tamási, 1919. Szerzői kiadás, Tamási, 2009; KONOK Péter: *Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror–fehérterror. Múltunk*, 2010/3. 72–92.; DONÁTH Péter: *A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában. Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete*. In: DONÁTH Péter (szerk.): *Sorsfordító mozzanatok a magyarországi kisgyermekkorú nevelőképzés, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az ELTE TÓK és épülete történetéből*. Trezor Kiadó, Budapest, 2012. 144–254.; KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon*. II. 1849-től a jelenkorig. Kalligram, Pozsony, 2012. 363.; GERWARTH, Robert: *Control and Chaos: Paramilitary Violence and the Dissolution of the Habsburg Empire*. In: *Control of Violence. Historical and International Perspectives on Violence in Modern Societies*. Springer, New York, 2011. 517–533.; BÍRÓ Aurél: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, Budapest, 2014; BÖDÖK Gergely: *Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. Kommentár*, 2011/3. 15–31.; uó: *Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban. A vörösteror fővárosi túsza*. *Múltunk*, 2014/4. 151–181.; NAGY Szabolcs (szerk.): *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátszaga. 1919 vidéken*. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2013; *Rubicon* 2011/2. (Tematikus szám.)

⁵⁹ Budapest Főváros Levéltára VII. 5. c. és VII. 18. d.

1. Hány évesek voltak?
2. Hol születtek?
3. Milyen vallásúak voltak?
4. Mi volt a foglalkozásuk?

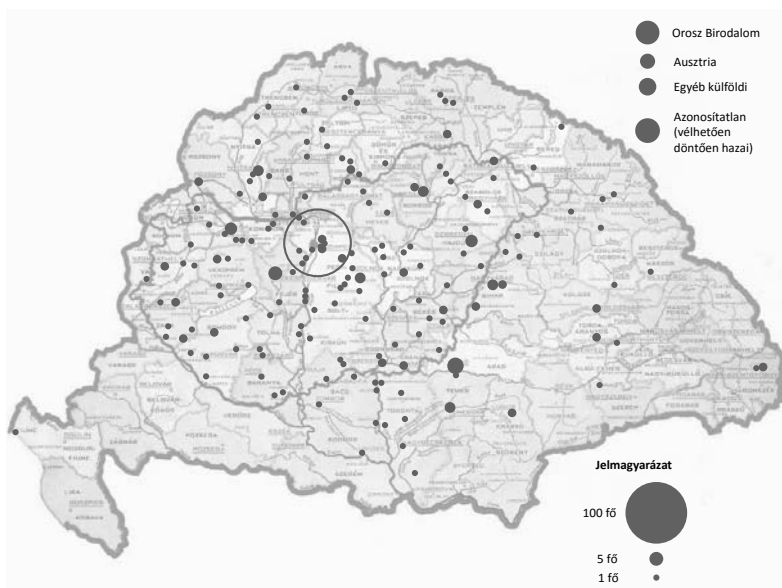
A levéltári dokumentumok és a szakirodalomban található információk segítségével a kutatás során 525 főről sikerült több-kevesebb adatot gyűjteni. Ez a lista azonban nem teljes, több szempontból sem. Egyfelől újabb személyekkel bizonyára bővíthető lesz majd az összesítés, másfelől az egykori karhatalmi csoportok tagjai közül többen sikerrel szöktek meg a felelősségre vonás elől, így róluk keveset, vagy szinte semmit nem tudni. Ugyanakkor sokszor hiányoztak fontos információk is, és előfordult, hogy amíg valakivel kapcsolatban az összes lényeges életrajzi adat rendelkezésre áll, másnak csak a nevét lehetett azonosítani.

1. diagram. A terrorcsoportok tagjainak életkori megoszlása (N = 415)

Az ötszáz főnél is többre taksálható fegyveresek közül 415 fő életrajzi adata áll rendelkezésre, akik a következő életkori sajátosságokkal bírtak (lásd az 1. diagramot). Az átlagéletkoruk 25,5 év volt, ami igazolja azt, hogy zömük felnőtté válása, szocializációja az első világháború időszakára tehető. Ugyanakkor

nem igazolható az a szakirodalomban sugallt állítás, amely néhol felelőtlen, agresszív „fiatalokról” szól. Ugyanígy megkérdőjelezhető a Szamuelyhez köthető csoport – a „Lenin-fiúk” önelnevezése is, hiszen zömük 1919-ben már háborúviselt, hadifogságot is megtapasztalt életerős férfi. A legfiatalabb közöttük 16 – más forrás szerint 15 – éves volt, a legidősebb – igaz utóbbi is mindössze egy fő – majdnem 54. A terroristák gerincét összességében a 20 és 28 év közöttiek adták, azaz nagyjából az 1890–1900 között született generáció tagjai.

1. ábra. A terrorcsoportok tagjainak ismert születési helyei (N = 392)

Összesen 392 főnek a születési helyét tudtuk azonosítani, akik 222 településről származtak (lásd az 1. ábrát). (Azt ugyanakkor, hogy születési helyüktől eltérően valójában hol laktak, csak töredékesen sikerült rekonstruálnunk, erre vonatkozó további vizsgálatok pedig túlságosan szétfeszítették volna a kutatás keretét.) A fegyveres terrorista csoportokhoz tartozók az ország minden részéből verbuválódtak, de döntő többségük nem

volt „idegen” (mint ahogy azt a két világháború között időnként hangoztatták), hanem a történelmi Magyarországon születtek, sokan a későbbi trianoni határokon kívül. Így – a radikális baloldali ideológia erőszakcentrikusságán túl – a tagok erőszakos hajlama az idegen hadseregek által megszállt területek miatti frusztrációval is felerősödhetett. Ugyanakkor általuk megfogalmazott revizionista kijelentésről, vagy erre való utalásról eddig nem került elő forrás. Horvát területen – Fiumét kivéve – senki sem született, de többen származtak a mai Felvidékről (a Duna vonalától északra), a Partiumból és Erdélyből, valamint a Vajdaságból. Összességében a legtöbben Budapesten születtek (mintegy 117 fő, közel 30%). Ugyanakkor a máshonnan származók közül is legtöbben Budapesten teljesítettek szolgálatot, és korábban a fővárosban dolgoztak. Az országhatárokon kívülről főleg Oroszországból, kevesebben a Monarchia osztrák feléből érkeztek, két személy származási helye pedig az Egyesült Államok volt. Közel 130 fő születési helyét nem ismerjük.

1. táblázat. A terrorcsoportok tagjainak vallási megoszlása

Vallásfelekezet	Létszám (fő)	Arány (%)
római katolikus	227	57,0
izraelita	83	21,0
református	51	13,0
evangélikus	16	4,0
görög katolikus	12	3,0
görög keleti	5	1,0
unitárius	3	1,0
Összesen	397	100,0

A fegyveresek között megtalálható minden nagyobb vallási irányzat a katolikusoktól az unitáriusig (lásd az *1. táblázatot*). A katolikusok 58%-a közelít az egész népességen belüli országos átlag(uk)hoz (67%) és ezzel a legnagyobb vallási csoportot

alkotják. „Második helyre” sorolhatók a maguk 21%-ával a zsidó felekezethez tartozók, akik az összlakosság 5–6%-át adták, a „Lenin-fiúk” között arányuk tehát ennek közel a négyszere-se, így ők a leginkább felülreprezentáltak. Ez azonban messze elmarad a zsidó származású népbiztosok arányától, amely 60–70%-ra becsülhető. Az izraelitákat a reformátusok követik 13%-kal, ami majdnem megegyezik az országos 14%-os arányukkal. Evangélikusok mintegy 4%-nyian vannak, a többi vallási csoporthoz tartozók pedig ennél is kevesebben: a görög katolikusok 3%-ot, az ortodoxok és az unitáriusok pedig mindössze 1–1%-ot tesznek ki. 129 fő vallása ugyanakkor nem volt feltüntetve, így ők lehettek ateisták is.

2. táblázat. A terrorista csoportok tagjainak ismert foglalkozási megoszlása

Foglalkozás	Létszám (fő)
lakatos/géplakatos	64
vasesztergályos	28
napszámos/földműves	25
asztalos	17
villanyszerelő	14
sofőr	14
kovács/kazánkovács	12
cipész	11
kereskedelmi segéd	9
kőműves	9
hivatalnok	8
szobafestő	8
hentes	7
pincér	7
szabó	7
artista	5
borbély	5

magánhivatalnok	5
bádogos	4
gyári munkás	4
magántisztviselő	4
nyomdász	4
pék	4
raktárnok	4
kereskedő	4
segédmunkás	3
aszfaltmunkás	3
banktisztviselő	3
diák	3
gépkocsiszerelő	3
műszerész	3
szerelő	3
üveges	2
autószerelő	2
drogista	2
egyetemi hallgató	2
elektrotechnikus	2
faszobrász	2
gépszerelő	2
hajómunkás	2
írnok	2
kerékgyártó	2
kocsis	2
könyvkötő	2
molnár	2
tengerész	2
vendéglős	2
további foglalkozások	68
Összesen	398

Foglalkozásra vonatkozó adatot a bírósági iratokban közel 400 személyről találtunk, ezekből a 2. táblázatban a legalább a két azonos foglalkozást űzőket szerepeltetjük külön, ami 332 személyt jelent. A terrorista csoportok tagjai zömmel tudtak írni-olvasni, és – a közhiedelemmel ellentétben – döntő többségük büntetlen előéletű volt. A fegyveres terrorszervezetekhez tartozók a társadalom alsóbb osztályaiba tartoztak. Ez nemcsak származásukból (többségében munkáscsaládok gyermekei), hanem foglalkozásukból is adódott. Legszámosabban, 64-en a lakatosok voltak. Őket követték a vasesztergályosok 28, a napszámosok/földművesek pedig 25 fővel. Számottevő még az asztalosok (17), a villanszerelők (14), a sofőrök (14), a kovácsok (12) és a cipészek (11) száma is. A historiográfiában többször előfordult a tengerész háttér hangoztatása, ugyanakkor itt alig jelenik meg: mindössze két fő jelölte meg ezt foglalkozásaként. Érdekes a bányászok hiánya, hiszen a főváros és a nagyvárosok mellett a bányavidékek adták a Tanácsköztársaság legerősebb támaszát.⁶⁰ Mindössze egy bányagyakornokot találtunk közöttük. Az összesített – 398 fő adataira vonatkozó – lista alapján közel 5%-uk a kereskedelemben, 6%-uk pedig közlekedésben dolgozott, és szintén 6% körüli volt a mezőgazdasági dolgozók aránya. Legtöbbször az ipar különböző szektoraiából érkeztek, összesített arányuk majdnem eléri a 67%-ot. Közülük is kiemelkednek a vas- és fémipari munkások a maguk 30%-ával.

Összegzés

Kevés olyan periódusa van a magyar történelemnek, amely rövid fennállása ellenére, a kezdetétől fogva, olyan – egymástól kategorikusan – eltérő és érzelmileg erősen túlfűtött, szélsőséges vélemények „kereszttüzeiben” állna, mint az 1919-ben kialakított, mindössze négy és fél hónapig létező Magyarországi Tanácsköztársaság.

⁶⁰ Romsics Ignác: A Tanácsköztársaság és a Duna-melléki ellenforradalom. *Rubicon*, 2011/2. 9.

Az emigráns kommunisták álláspontja szerint a Tanácsköztársaság messzemenően pozitív időszak volt. Az országból 1919-ben elmenekült szociáldemokrata vezetők és a rendszerhez kötődő liberális véleményformálók memoárjaiban ugyanakkor a Tanácsköztársaság kritikája már megfogalmazódott, de azt árnyoldalai ellenére is vállalhatóbbnak tartották, mint a kibontakozó ellenforradalmi rendszert. A Horthy-rendszer véleményformálói és szimpatizánsai munkáiban a legfőbb közös elem a Tanácsköztársaságtól való elhatárolódás volt, és arra, mint „véres rémuralomra” és a magyar történelem „örök” mélypontjára tekintettek. A radikálisan eltérő „emlékezetkultúra” a második világháborút követően annyiban homogenizálódott, hogy az új rendszer nagyrészt az egykori 1919-es baloldali emigráció múltképét tette kötelezővé, a Tanácsköztársaság emlékezetét pedig fokozatosan piederesztálra, és a magyar történelem legdicőségesebb csúcspontjára emelte. 1956 után a rendszer előképének tekintett kommunista időszak emlékének ápolását szolgálták az évfordulós megemlékezések, az ekkor elhangzott beszédek, a kiadott könyvek, de március 21-ének (a Kommün kikiáltása napjának) törvénybe iktatott ünnepnappá nyilvánítása is. Csak a hatvanas évek végén, a Tanácsköztársaság ötvenedik jubileumára jelent meg az első olyan szakmunka, amely elmozdulás volt a korábbi sematikus, a vulgármarxista dogmatikus szempontokat kritikátlanul érvényesítő megközelítésektől, noha az ötvenes évekre jellemző szélsőségesen elfogult apologetikus kijelentések sem tűntek el. A történetírás fokozatos professzionalizálódása és a források szakszerűbb kezelése csak a hetvenes évektől figyelhető meg a történeti irodalomban. A 1989-es rendszerváltást követő időszakban minden ideológiai korláttól megszabadulva végképp lehetővé vált az 1918–1919-es forradalmaknak, így a Tanácsköztársaságnak is, a higgadt, szakszerű, és ideológiai elfogultságoktól mentes értékelése. Annak ellenére, hogy ma már a történetírás fősodrát a komplex megközelítés és szakszerű véleményformálás jellemzi, a Tanácsköztársaság helyéről és jellegéről folyó közel egy évszázada zajló viták nem jutottak nyugvópontra, és sok esetben

ugyanolyan elfogult megállapításokkal, kritikátlan hangvétellel és indulatokkal találkozunk, mint korábban.

Tanulmányomban a Tanácsköztársasághoz kötődő vörösterrorral összefüggésbe hozható Lenin-fiúk és más terrorista csoportok „működésével” foglalkozó historiográfia bemutatása mellett az eljárás alá vont személyek néhány szociológiai jellemzőjét elemeztem, döntően a Budapest Fővárosi Levéltár 1919–1922-es peres irataira és kiadott munkákra támaszkodva. A terrorista csoportokhoz tartozók listája még ezek fényében sem teljes, az – főleg helytörténeti vizsgálódásokkal – tovább bővíthető. Ugyanakkor az ötszázhusznál is több személyről készült adathalmaz már lehetővé teszi a korábbi általánosító vélemények és sokszor sematikus értékítéletek helyett néhány konkrétabb állítás megfogalmazását. Úgy vélem, hogy a fegyveres alakulatokhoz tartozók 25 év körüli átlagéletkora meggyőzően bizonyítja, hogy döntő mértékben a háború alatt váltak nagykorúvá és az úgynevezett háborús generáció (*war youth generation*) tagjai közé sorolhatóak. A vörösterrorhoz gyakran kötődő antiszemita jelzők ellenére is jól látható, hogy a katolikusok aránya körükben meghaladta az 57%-ot, azaz a felekezet országos átlagához közelített, míg az izraelita hitfelekezethez tartozók körülbelül az ötödüket tették ki. Igaz, utóbbiak voltak a leginkább felülreprezentáltak az országos arányuk közel négyszeresével. Az ország minden részéből származó fegyveresek közt a főváros és környékén születettek alkotják a legnagyobb tömböt, foglalkozási hátterüket tekintve pedig leginkább az ipari munkásság különböző csoportjaihoz sorolhatóak.

Közel száz évvel az események után a Magyarországi Tanácsköztársaság fegyveres alakulataihoz tartozó terrorista csoportokról a mai közbeszédben is számos túlzás, tévedés, féligazság kering és nem egyszer propagandisztikus vélemények is megfogalmazódnak. Kutatásunkkal egy tisztább, objektívebb és realitásabb kép kialakításához szerettünk volna hozzájárulni.